

О.О. Борисов. Лексико-синтаксичні засоби вираження слота ВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ емоційного концепту СТРАХ (на матеріалі творів сучасної англомовної художньої прози)

УДК 81' 373=111

О.О. Борисов,

аспірант

(Житомирський державний університет)

**ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ
СЛОТА ВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ СТРАХ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)**

У статті розглянуто прототипові шляхи лексичної та синтаксичної репрезентації слота ВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ емоційного концепта СТРАХ у англомовному соціумі.

Одним з пріоритетних напрямків лінгвістичних розвідок у рамках когнітивно-дискурсивної парадигми є вивчення взаємозв'язку емоційної сфери свідомості людини та мовної системи, яка використовується нею у процесі номінативно-комунікативної діяльності. Обраний об'єктом дослідження емоційний концепт СТРАХ (ЕК СТРАХ) інкорпорує інформацію про особливості мовленнєвої діяльності людини, яка переживає емоцію страху. У цей тип знань необхідним чином включаються мовні знання, що фіксують ту частину лексикону, яка залучається мовцем для вираження та опису страху, а також знання про характерні для емоційного мовлення синтаксичні структури. Як перші, так і другі перебувають у фокусі пильної уваги сучасних лінгвістів [див.: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7], що визначає актуальність пропонованої статті. Проте, незважаючи на активний інтерес до окресленої теми, до цього часу не було проведено детального розгляду лексичних засобів маніфестації основних слотів структури ЕК СТРАХ. Новизна та вибір предмета дослідження обумовлюються також відсутністю детального аналізу тих стилістико-синтаксичних структур, які використовуються автором під час передачі мовлення персонажів, які перебувають у стані страху. З огляду на вищевказане, метою цієї праці є лексико-стилістичний та концептуальний аналіз репрезентантів слоту ВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ досліджуваного ЕК, а також виявлення та опис представлених у текстах оповідань прототипових синтаксичних структур, що оформлюють мовлення наляканої людини.

З погляду способу сприйняття та інтерпретації суб'єктом симптомів репрезентації емоцій, зокрема, у процесі комунікативної діяльності, усі засоби вираження страху розподіляються на вербальні та невербальні компоненти [1: 585]. Найкращим засобом передачі емоційних переживань, які являють собою складову частину культури будь-якого народу, є використання її мовних ресурсів. Мовна система є сама по собі достатньою для того, щоб своїми внутрішніми засобами виразити будь-який мисленнєвий зміст, включаючи різноманітні фрагменти емоційно-вольової сфери свідомості [4: 7].

Експлікована номінативними одиницями когнітивна структура слота ВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ як одного із складників концептуального блоку СИМПТОМ ЕК СТРАХ втілюється у предметно-акціональному субфреймі [ДЕЩО 1: частина (орган мовлення) діє ТАК)]. Найпростішим шляхом передачі емоційної інформації про переживання персонажем страху є залучення мовних одиниць. Лексичні засоби вираження суб'єктивної модальності страху визначаємо як такі, що беруть участь у творенні певної емоційної модальності значення висловлювання. Їх семантична структура відтворює слоти субфреймів ЗАГРОЗА, СТАН СТРАХУ, СИМПТОМ СТРАХУ, РЕАКЦІЯ.

У процесі вербальної репрезентації певної форми страху основне навантаження беруть на себе нейтральні одиниці, які складають емотивно-асоціативну лексику ЛСП "страх" (номінанти емоцій "кластеру страх"): *She took a ragged breath. "Jeez, you scared me"* (Harrel). Головну роль у формуванні семантики таких номінативних одиниць відіграє їх денотативне значення, яке формується навколо семи "стан страху", у той же час як конотація у формі негативної оцінності, постійно супроводжуючи зазначені лексеми, має неясково експлікований характер.

Для реконструювання інформації вищезазначених субфреймів ЕК СТРАХ активно використовується оцінна та емотивно-оцінна лексика різної частиномовної приналежності периферійних зон відповідних ЛСП "страх" (конотативні одиниці, які в експлікованих якостях, властивостях об'єкта номінації, пропущених крізь призму ЕК СТРАХ, відбивають емотивно-оцінне ставлення до нього самого номінуючого суб'єкта). Так, відтворення зони СИМПТОМ СТРАХУ з інформацією про внутрішні та зовнішні реакції організму на страх може відбуватися також із залученням стилістично-зафарбованої лексики, наприклад, елементу сленгу: *"Tell, me, Mary, have you heard anything yet from that foreign study program?" "No, and I'm on pins and needles. You know how I feel about that..."* (Harrel).

У вербальному мовленні героїв твору, охоплених страхом, виявляється також оцінювання впливу загрози на суб'єкта-пацієнта, характер якої реконструюється у її якісних (статичних) характеристиках та динамічних параметрах (пропозиція [ТАКИЙ ДЕЩО / ДЕХТО: агенс (загроза)]. При цьому вживання атрибутів прикметникового ЛСП "страх", які відтворюють якість як активну ознаку "каузуючий страх", переводить інформацію у зону слота ДЕХТО: експерієнцер (людина), вказуючи на те, яку саме емоцію переживає персонаж: *"He was slipping down the icy slope. There was something...horrible in that long, slow slide"* (Hood).

Слот ДЕЩО: контейнер (форма страху) субфрейму СТАН СТРАХУ може уточнюватися вузлом ТАКИЙ, маніфестований як нейтральними, так і конотативними прикметниковими та дієслівними лексичними одиницями. Так, в оксюморонній конструкції *an awful fear* фрагмента *"I hate them for it, and yet all the time deep down in me I have an awful fear that they are right"* (Maugham) оцінний атрибут відіграє роль інтенсифікатора, розкриваючи ступінь прояву градуальності ознаки страху.

У складі англійського лексикону функціонують також засоби, які виражають страх у мовленні персонажів у "чистому вигляді" [2: 89]. Такими спеціалізованими засобами маркування емоцій є вигуківі слова та конструкції, які спрямовані на передачу поточних емоцій безпосередньо у конкретній ситуації [1: 647], забезпечуючи ідентифікацію емоції та компактність переданого смислу у мовленні [7: 164]. Семантика вигуків відрізняється тим, що сигніфікативним компонентом значення є поняття емоції, а не сама емоція, про що свідчить факт їх фіксації в мові та закріплення емотивного значення за певною послідовністю фонем [2: 97-99]. При їхньому вживанні наявний сильний фонетичний аспект, оскільки семантика вигуків повністю залежить від інтонації [7: 164]. Допоміжним засобом інтонаційного та синтаксичного оформлення таких одиниць на письмі активно є графічна система знаків відтворення певного емоційного стану, наприклад, три крапки, окличні, питальні знаки тощо [4: 56].

У текстах художньої літератури страх виражається двома видами вигуків. Опосередковані однослівні інстинктивні вигуківі персонажів твору типу *oh* (*o-oh, oooh*), *ah, whoo, why, wow* [2: 33, 42, 201], які переживають емоцію страх, є детермінованими біологічною природою людини, зазвичай супроводжуються невербальною поведінкою, та, будучи відносно незалежними від контексту, потребують свого розміщення у пост- або препозиції до самого речення [7: 164]: *"Aah!" he shrieked...he saw it close up for the first time, his body failed to obey his mind* (Stocks).

Характерною ознакою прояву страху персонажами в англомовних текстах є використання ними прагматичних маркерів типу *Oh, dear! My-my! Poor me! Gracious Heavens! Christ! Heavens! Lord think of that! What! God bless me!* [2: 37, 40, 84]. Співвідношення емотивного та когнітивного аспектів у таких висловлюваннях вказують на усвідомлений характер прояву емоцій, що й відрізняє екскламативи від інстинктивних вигуків [6: 123]. Такі вигуківі конструкції функціонують як самостійні інтонаційно оформлені нерозчленовані фрази [2: 6-7], наприклад, *"Holy mother of Jesus, save me!" The old lady whimpered* (Morrow).

Окремою групою одиниць, які виражають страх персонажа в зображеній у текстовому фрагменті ситуації небезпеки, виступають частки. Специфіка часток полягає у їхній лексико-синтаксичній природі: їх лексичний зміст розкривається у його зв'язку із ставленням мовця до дійсності та загального смислу висловлювання, синтаксичні рамки якого забезпечують виняткові та єдині умови їх функціонування [7: 170-171]. У прикладі *"He never stops. He never leaves me. He'll be staring at me until I die!"...As I was fumbling to unlock the door to his room, I could hear him screaming inside. "No, don't – I beg you. Don't let go. No! No! No-oooooooo!"* (Hood) заперечні частки, які контекстуально вказують на страх, разом із графічними маркерами, що відбивають переривчастість, різке прискорення та уповільнення темпу висловлювання, створюють яскраве нагнітання емоційної напруженості героя.

Емоційне висловлювання зазнає суттєвих змін і на синтаксичному рівні. Основною синтаксичною одиницею передачі інформації про ситуацію та / або суб'єктивного ставлення до неї виступає речення та його структурні частини. Синтаксичними засобами вираження суб'єктивної модальності відтак є синтаксичні конструкції [7: 143]. Структурні засоби вираження емоційної конотації являють собою специфічні, відмінні від інших, мовні моделі. Вживання такої синтаксичної моделі у емоційному мовленні являє собою відображення емоції у формальній структурі висловлювання [5: 35].

Серед усіх інших емоційно-маркованих комунікативних типів речень окличні висловлювання займають стійку позицію ефективних вербальних засобів вираження емоцій [6: 117], що є зрозумілим, адже це і є основним комунікативним завданням цього типу речення [5: 36]. Їхня специфіка полягає у підкріпленні синтаксичних змін лексичним набором емотивів, специфікацією структурно синтагматичних ланцюжків, яскравим інтонаційним малюнком, залученням до кодифікації просодики графічної семіотики тощо [6: 117]. Прототиповими типами структур власне окличних речень, які спрямовані на вираження страху в зовнішньому або внутрішньому мовленні персонажа, є *What + N...!:* *What impression of deep awe did it inspire!* (King) та *How + Verb (adjective):* *She paled with apprehension, feeling that she had finally passed the limits of respectability...in a shocked tone she gasped: "Oh, Denis, how could you!"* (Cronin). До невластивих окличних речень відносять речення трьох основних комунікативних типів – питальні, розповідні, спонукальні, які часто стають окличними в певному контексті через те, що вони виражають сильний ступінь емоції [5: 36].

Сильний ступінь будь-якої емоції, зокрема такої емоції, як страх, та її форм, часто реалізується у спонукальних, особливо у спонукально-окличних реченнях. Речення імперативно-кон'юнктивної семантики, які репрезентують різноманітні бажання [7: 144] як відображення емоційно детермінованого волевиявлення особи, імпліцитно відбивають у собі наявну ситуацію небезпеки, стан страху, супутні йому дії, а також можливі наслідки зазначених феноменів. Для вираження бажання припинення впливу небезпеки у висловлюваннях персонажів використовуються дієслова у наказовому або умовному способі: *At that moment I could neither run away nor do as he ordered. My legs were trembling so violently that it was impossible to move. "Leave us alone!" I managed to shriek. "Please, leave us alone!"* (Savage).

Страх особи може бути репрезентовано у питальних структурах певного текстового фрагмента, що забезпечує неповторну емотивну зарядженість речень такого типу та їхню яскраво оформлену прагматичну спрямованість. Функція питальності полягає у вираженні запиту як комунікативної настанови речень відповідної модальності [7: 159]. Серед найпоширеніших видів питальних структур, спрямованих на вираження індивідом страху, ми виділяємо звичайні питання, мета яких – інформаційний запит та питання риторичні. В основі першого типу лежить прагнення отримання від співрозмовника деякої інформації про загрозу, власний стан страху та про наступні дії щодо виходу із ситуації небезпеки. Наприклад, *"It had to be serious or Katie never would have called him, not after all these months. My God, what was it?" He broke out in a cold sweat* (Freeman). Метою викори-

стання риторичного питання постає вказівка на емоційний стан мовця, висловлення свого ставлення [7: 157]. Риторичні питання – такі комунікативні структури, які належать виключно мовленню, що передбачає адресата. Однак при цьому вони не потребують відповіді, а тому, відтворюючи безпорадність та незахищеність людини, її високу ситуативну схильність до страху, націлені на створення експресивно-емотивного ефекту: *He began to scream, a crazy, whooping sound... "Oh, what if it gets out? Oh, Jesus, what if – "* (King).

Спостереження над лінгвістичним матеріалом виявило той факт, що у контексті функцію вираження страху можуть брати на себе речення розповідні, однак при цьому ступінь емоційної зарядженості стає значно меншим: *thin streams of blood flowed out of my wrist, as though being sucked up through invisible straws. "My God," David whispered [in horror]* (O' Brien).

Однією з особливостей формальної структури емоційного синтаксису є виявлення ряду емоційних конотацій у специфічній комунікативній одиниці, більшій за окреме речення, – надфразній єдності (НФЄ) [5: 37; 8: 194]. Відобразити мовними засобами основну думку в одному короткому повідомленні важко або недоцільно з комунікативної точки зору, тому її опис неминуче здійснюється за допомогою кількох висловлювань, структурно та семантично взаємозалежних та взаємопов'язаних між собою [8: 195; 7: 178]. При передачі будь-якого емотивного змісту, сприйняття реципієнтом перших елементів НФЄ створює емоційне напруження, яке викликається тим, що слухач чекає на продовження висловлювання. За Нушикяном Е.А., відмінною рисою висловлювань, які спрямовані на вираження страху у мовленні персонажа твору є те, що вони відрізняються високим ступенем синсемантичності, тому їх смисл конкретизується лише у складі НФЄ [5: 39].

Аналіз ілюстративних матеріалів свідчить про те, що у мовленні персонажів, яке відрізняється високою емоційною напруженістю внаслідок переживання ними страху, широко використовується неповні речення. Елімінація комунікативно незначущих елементів приводить до рематизації реалізованих компонентів речення, які виступають для мовців емоційною домінантою. Характерною рисою емоційного синтаксису репрезентації емоційного стану страху є еліпсис. Еліптичні конструкції, які відбивають переривання висловлювання як результат обмеженого для обміркування та мовного вираження думки часу, яскраво виражають внутрішнє напруження суб'єкту [5: 41]. Так, у повторювальних еліптичних реченнях приклада, які формувалися персонажами тексту під впливом стану страху, не експлікуються головні члени взаємопов'язаного ряду речень: *He turned his attention back to the road just in time to see something vanish under the T-Bird's bumper. "A dog," he said. "Tell me it was a dog, Vicky." Her face was pallid, cottage-cheese color. "A boy. A little boy."* (King). Наведена НФЄ, яка підпорядкована авторській меті активації жаху, що переживається персонажами, є насиченою повторами еліптичних структур, які інший стилістичний прийом синтаксису – паралелізм [8: 208].

Серед інших виразних засобів, заснованих на редукції вихідної моделі найчастотнішою є апозіопезис, сутність якого розкривається в раптовому перериванні висловлювання під впливом сильного напливу емоцій [8: 234], у тому числі й страху. В емотивно-заряджених висловлюваннях такого типу цей стан передається за допомогою пунктуаційних маркерів – тире та трьома крапками: *"The mangler killed Mark Jackson. Oh, god it might get out! It...it... We can't... we...oh –"* *He began to scream, a crazy, whooping sound...* (King).

Під час аналізу текстових фрагментів виявилося, що існує різноманітність структурно-синтаксичних стилістичних засобів, за якими побудовано висловлювання персонажа, охопленого страхом. Такі структури відрізняються підвищеною емотивністю та використовуються автором навмисно з метою створення експресивного ефекту. Розглянемо приклади найбільш уживаних в англомовних текстах стилістичних конструкцій такого типу. Саме емоційним напруженням пояснюється поява у мовленні великої кількості повторів, основна функція яких полягає в підсиленні емоційного впливу на читача [5: 42], наприклад, *"I'm afraid of going. I won't go. They'll make me hide in the dark. I'll scream and scream and scream"* (Green). Наведена НФЄ ускладнюється стилістичним прийомом полісиндетону, про що свідчить повторювання перед кожним словом речення одного й того ж самого сполучника *and*. При цьому створюється враження уповільнення темпу мовлення, що надає реченню більшої акцентуації.

До комунікативних одиниць, які також можуть сигналізувати про переживання героєм твору емоції страх, належать також звертання, які спрямовані на уточнення ставлення до нього [7: 165; 5: 42]: *"TRAIN!" "Aww, shit!" Vern screamed. "Run, you pussy!" I yelled, and thumped him on the back* (King).

Отже, мовленнєва маніфестація слота ВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ субфрейму СИМПТОМ ЕК СТРАХ у текстах англомовної літератури проявляється на лексичному рівні, що відбивається у комунікативно значущому підборі лексичних одиниць нейтральної та емотивно-оцінної семантики та на рівні синтаксичному, що обумовлює специфічну побудову речень, вибір граматичних конструкцій, інтонації тощо. Перспективою подальших досліджень є встановлення особливостей продуманої мовленнєвої реакції персонажів англомовних текстів, охоплених страхом, які починають "вербально діяти" з метою його усунення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1998. – 768 с.
2. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діячності): Дис. д-ра філол.наук: 10.02.04. – К., 2001. – 386 с.
3. Квеселевич Д. И. Сасина В. П. Русско-английский словарь междометий и релятивов. – М.: Русс. Яз., 1990 – 400 с.
4. Колшанский Г.В. Паралингвистика. – М.: Наука, 1974. – 80 с.
5. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. – Киев-Одесса: Головное издательство издательского объединения "Вища школа", 1986. – 159 с.

6. Пініч І.П. Вираження емоцій в окличних висловлюваннях // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 4. – 2004. – С. 116-124.
7. Ткачук В.М. Категорія суб'єктивної модальності. – Тернопіль: Підручники й посібники, 2003. – 240 с.
8. Galperin I.R. Stylistics. – М.: "Higher School", 1977. – 332 p.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Борисов А.А. Лексико-синтаксические средства выражения слота ВЕРБАЛЬНЫЙ СИМПТОМ эмоционального концепта СТРАХ (на материале произведений современной англоязычной художественной прозы).

В статье рассматриваются прототипические пути лексической и синтаксической репрезентации слота ВЕРБАЛЬНЫЙ СИМПТОМ эмоционального концепта СТРАХ в англоязычном социуме.

Borisov O.O. Lexical and syntactical expressive means of the VERBAL SYMPTOM slot of the emotional concept FEAR (based on the material of the contemporary English belles-lettres).

The article reveals the basic ways of lexico-syntactical representation of the VERBAL SYMPTOM slot of the emotional concept FEAR.